

ЧЕРНИШОВА Ю. О.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

АДАПТАЦІЯ СУЧАСНИХ ІТАЛІЙСЬКИХ РЕЛІГІЙНИХ ТЕКСТІВ В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ

У статті досліджуються особливості перекладу сучасних італійських релігійних текстів у контексті комунікативної функції релігійного дискурсу. Аналізуються перекладацькі прийоми та визначаються причини адаптації в українських перекладах.

Ключові слова: переклад релігійних текстів, релігійні комунікація, перекладацька адаптація.

В статье исследуются особенности перевода современных итальянских религиозных текстов в контексте коммуникативной функции религиозного дискурса. Анализируются переводческие приемы и определяются причины адаптации в украинских переводах.

Ключевые слова: перевод религиозных текстов, религиозная коммуникация, переводческая адаптация.

The Article provides research on the peculiarities of translation of modern Italian religious texts in the context of communicative function of the religious discourse. Translation methods are analyzed and the reasons of adaptation into the Ukrainian are determined.

Key words: translation of religious texts, religious communication, adaptation.

Релігія завжди була і залишається важливою частиною людського життя. Релігійні переклади, зокрема, біблійні, без сумніву, займають найбільшу частину всієї історії як релігійного перекладу, так і перекладу взагалі. Втім, проблеми перекладу сучасних, а не давніх релігійних текстів не так часто потрапляють до кола уваги дослідників. З іншого боку, глобалізаційні процеси у сучасному суспільстві призводять до необхідності пошуку та встановлення діалогу, в тому числі міжкультурного та міжрелігійного. Очевидно, що переклад відіграє надзвичайно важливу роль у цьому завданні. Ці чинники визначають **актуальність** дослідження проблем перекладу сучасних релігійних текстів.

Предметом дослідження є особливості перекладу сучасних італійських текстів у контексті комунікативної функції релігійного дискурсу.

Об'єктом дослідження є сучасні італійські релігійні тексти та їхні українські переклади.

Під загальною назвою “релігійний текст” ми розуміємо всі тексти релігійного змісту в ситуації релігійної комунікації, як сакральні, так і

тексти, створені людиною. Оскільки сучасні італійські релігійні тексти – це головним чином релігійні тексти, створені в рамках західної католицької традиції (римо-католицької), то в подальшому під назвою “релігійний текст” будемо розуміти сучасний релігійний текст, написаний в рамках католицької конфесії. Також і під назвою “Церква” будемо розуміти Католицьку Церкву. Сучасні релігійні тексти представлені різноманітними жанрами: *молитви, проповіді, віровчительні, теологічні, науково-популярні релігійні тексти*, а також *релігійні тексти медійного дискурсу*, які разом з їх українськими перекладами стали **матеріалом** дослідження.

Якщо досліджувати сучасний релігійний текст як текст релігійного змісту в ситуації релігійної комунікації, то переклад релігійних текстів можна визначити як міжмовну та міжкультурну релігійну комунікацію.

Стосовно мови, що використовується в релігійній комунікації, дослідниками відзначається її антиномічний характер, який і зумовлює основні проблеми перекладу та неможливість єдиного підходу до перекладу релігійних текстів: мова, яка використовується релігійною спільнотою, є, з одного боку, засобом вираження богоодкровенної Істини, що зумовлює певні перекладацькі рішення [2], але й мусить бути засобом поширення вчення, а, отже, комунікації. Ця антитеза проявляється також і в такому протиріччі: з одного боку, Церква намагається створити спільний когнітивний простір віруючих, спільну сферу невербалізованих і вербалізованих асоціацій; з другого боку, вона відкрита для всіх людей і не є замкненою езотеричною спільнотою. Чимало релігійних текстів написані і спрямовані не тільки до віруючих своєї конфесії, а, взагалі, до всіх людей.

Використання мови релігії як засобу комунікації зумовлює необхідність урахування комунікативної функції релігійного дискурсу при перекладі сучасних релігійних текстів, урахування культурних і когнітивних особливостей адресатів. Якщо при використанні мови як засобу вираження Істини найважливішою стає проблема мовної форми, то комунікативна функція релігійного дискурсу – завдання поширення вчення – реалізується в перекладах релігійних текстів завдяки прийомам пояснення, розширення, застосування паратекстів (посилань, коментарів), надання паралельних синонімів.

Значною мірою необхідність адаптації перекладу зумовлена відмінностями у рівнях релігійної свідомості італійців та українців.

Україна формувалась як країна християнської цивілізації, в якій сьогодні понад дев'яносто відсотків релігійних організацій називають себе

такими, що належать до певної християнської конфесії. Але, аналізуючи підсумки соціологічних досліджень у пострадянському просторі, авторитетні релігієзнавці та соціологи одноставно констатують, що разом з високими показниками рівнів релігійності, які фіксуються на основі самооцінки респондентів, виявляється їхня невідповідність характеристикам релігійної свідомості та поведінки. На рівень релігійної свідомості в пострадянському просторі взагалі, і в Україні зокрема, великий вплив справили історичні й ідеологічні чинники, а саме майже цілковита заборона релігії в роки існування Радянського Союзу. Цілі покоління українців вирости в атеїстичному суспільстві.

Натомість в Італії релігія завжди посідала важливе місце в житті людей. Католики становлять абсолютну більшість населення Італії, а також Сан-Марино та Ватикану, які є державами всередині Італії (більше 90 % [1:434]). У державі-місті Ватикан розташований всесвітній центр Католицької Церкви та резиденція її голови – Папи Римського.

Перерваність релігійного життя в Україні створила об'єктивні передумови для існування певних проблем у сучасній релігійній комунікації. Це призводить до необхідності адаптації релігійних текстів, термінів і лексики, широко відомих італійському загалу та менш відомих українцям.

По-перше, адаптується та пояснюється інформація, пов'язана з богословськими і релігійним термінами та поняттями: *Dare una piena risposta d'amore in tutte le varie forme di diaconia* [5] – *дати свою відповідь в інших різних формах християнського служіння* [7:47] – термін *diaconia* – *дияконія* замінено на пояснення: *християнське служіння*.

Difatti, sullo sfondo delle parole Ave Maria ... [4] – *На канві слів Ангельського Привітання (Аве Марія) ...* [10:5] – перекладач уточнює, що йдеться про слова молитви – Ангельського Привітання.

Якщо в перекладах богословських текстів терміни майже ніколи не пояснюються, оскільки вони розраховані на спеціалістів, то в перекладах послань, повчань, у медіа-дискурсі різний рівень обізнаності віруючих із богословською термінологією зумовлює прагматичну адаптацію тексту перекладачем, яка полягає або у паралельному наданні синонімів, або у декомпресії тексту шляхом додаткового тлумачення термінів. Наприклад: *anche l'Occidente ha praticato fin dai primi secoli della Chiesa la vita monastica e ne ha conosciuto una grande varietà di espressioni nell'ambito sia cenobitico che eremitico* [5] – *подібно і на Заході від перших століть знали монаше життя в його великій розмаїтості форм, як у традиції*

кіновійній, тобто спільного життя, так і еремітській, тобто затворницькій [7:9]; *La dossologia trinitaria è il traguardo della contemplazione cristiana* [4] – Тринітарна доксологія (похвала Богові наприкінці молитви) є метою християнського споглядання [10:34].

Слід зазначити, що з усього проаналізованого матеріалу найвищий ступінь застосування пояснень, коментарів і посилань демонструють переклади релігійних текстів для медійного дискурсу, причому порівняно з конфесійною журналістикою в перекладах для світських газет і журналів, що висвітлюють події релігійного життя, спостерігається більше пояснень і коментарів, оскільки такі тексти розраховані не тільки на прихильників певної конфесії, але й на широкий загаль читачів. Порівняймо, наприклад, переклади Заповіту Папи Римського Івана Павла II, зроблені КМЦ та “Львівською Газетою” (світська газета). Помітно, що переклад “Львівської газети” надає пояснення та коментарі до термінів і виразів, що можуть бути незрозумілі непідготовленому читачеві, та до осіб чи подій, які можуть бути невідомі читачеві. Натомість переклад КМЦ залишає таку лексику без пояснень:

Totus Tuus [3] – *Totus Tuus (Увесь Твій)* (КМЦ) [8]; *Totus Tuus** (*цілковито Твій*) (після тексту виноски: **гасло Папи Івана Павла II*) (Львівська газета) [9].

Durante gli esercizi spirituali ho riletto il testamento del Santo Padre Paolo VI [3] – У часі реколекцій я ще раз прочитав заповіт Святішого Отця Павла VI (КМЦ) [8]; Під час реколекцій** я знову перечитав заповіт Святішого Отця Павла VI (після тексту виноски: *** у Католицькій Церкві молитовні чужання і розмисли напередодні Великодня*) (Львівська газета) [9].

Come non abbracciare con grata memoria tutti gli Episcopati nel mondo, con i quali mi sono incontrato nel succedersi delle visite “ad limina Apostolorum”! [3] – *Як же не огорнути вдячною пам’яттю усіх на світі Єпископатів, з якими я зустрічався у ритмі відвідин “ad limina Apostolorum”?* (КМЦ) [8]; *Як же не огорнути вдячною пам’яттю усіх на світі Єпископатів, з якими я зустрічався у ритмі відвідин ad limina Apostolorum (“до порогів апостольських”****)?* (після тексту виноски: *****так називають обов’язок європейських єпископів кожні п’ять років навідуватися до Рима*) (Львівська газета) [9].

Іноді в перекладах для ЗМІ не зберігається латинське слово чи вираз, натомість перекладач надає тільки український варіант такої лексеми. В цих випадках перекладаються слова та вирази, які, на відміну від попередніх, зовсім незрозумілі широкому колу українських віруючих, а,

отже, перекладач не бачить потреби та доцільності їхнього збереження в перекладі (найчастіше це складні богословські поняття, які можуть, тим не менш, зустрічатися, наприклад, у папських текстах, адресованих всім віруючим, або латинські слова та вирази з творів Отців Церкви, також маловідомі загалу віруючих): *La vita consecrata realizza la confessio Trinitatis* [5] – *Богосвячене життя “сповідує Тройцю”* [7:22].

Шляхом застосування пояснень, приміток адаптується інформація, пов’язана з певними біблійними подіями, біблійними персонажами. Наприклад, перекладаючи *rovesciando la pietra del sepolcro* [6:12], перекладач вдається до роз’яснення біблійного контексту, до якого апелює автор: *відвалив камінь, який закривав вхід до Його гробу* [11:22].

Спостерігаються також випадки, коли перекладач додає інформацію, про яку немає навіть і натяку в оригіналі: *Ha scritto Bonhoeffer, il cristiano appeso a un gancio dai nazisti, che chi dice di credere in un certo Gesù che ha insegnato, che è morto, che è risorto, può anche cantare in gregoriano. Ma, aggiunge, soltanto se grida allo stesso tempo per le vittime di ogni presente e futuro* [6:12] – *Бонгефер, християнин, страчений нацистами, написав: “Хто каже, що вірить в якогось Христа – який навчав, який вмер, а потім воскрес – може співати навіть по-григоріянськи. Однак, – додає Бонгефер, – співати тільки тоді, коли його голос водночас призначений для захисту і євреїв, і комуністів (яких у той час переслідував Гітлер)”*. *Тобто, справжній послідовник Христа завжди стане на оборону жертв свого часу та жертв усіх часів і народів* [11:22].

Слід зауважити, що ступінь перекладацької адаптації сучасних релігійних текстів пов’язаний із жанровою приналежністю твору. Жанри релігійних текстів можна поділити на більш езотеричні, закриті, та менш езотеричні, відкриті.

До більш “езотеричних” жанрів можна віднести жанри спілкування з Богом (молитва, літургія). Молитовна мова, як і літургійна, не претендує на повну зрозумілість, і це не питання італійської чи української мови. “Езотеричними” є й богословські тексти, і їхній переклад, якщо він орієнтований на спеціалістів. У перекладах молитов і богословської літератури (якщо переклад орієнтований на спеціалістів) не застосовуються пояснення інформації.

Менш “езотеричними” релігійними жанрами є проповіді, послання, інформаційні повідомлення релігійних ЗМІ з огляду на те, що історично вони виникали саме для пояснення вчення. Оскільки така християнська література, яка створюється навколо Святого Письма, має за мету саме

пояснення складних і незрозумілих місць, її переклад орієнтований більшою мірою на реципієнта, ніж переклад молитов чи богословських творів. За нашими спостереженнями, найбільший ступінь адаптації мають переклади текстів проповідницького жанру та релігійних текстів для ЗМІ, найменший – віровчительні, богословські тексти, молитви.

Отже, тематика релігійних текстів, складність предмета та богословської термінології змушує перекладача застосовувати пояснення. Це стосується, головним чином, реалій релігійного життя, історичних подій, богословських термінів, латинських слів і виразів. Розшифровується (з додаванням пояснень, наданням тлумачень, коментарів, посилань) релігійна термінологія (богословські та релігійні терміни) та апеляції до прецедентної інформації чи прецедентних текстів, відомих віруючим і невідомих або мало відомих широкому загалу. У процесі відтворення таких одиниць, як бачимо, перекладач на власний розсуд вирішує необхідність та ступінь їхньої адаптації з урахуванням комунікативної компетенції реципієнтів. Адаптація таких одиниць передбачає наявність у перекладача широких спеціальних знань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Павлов С. В. Географія релігій / [С. В. Павлов, К. В. Мезенцев, О. О. Любіцева]. – К. : АртЕк, 1999. – 504 с. 2. Чернишова Ю. О. Прескриптивні стратегії в перекладі сучасних релігійних текстів (до питання про функції релігійної мови та еквівалентність перекладу) / Юлія Олександрівна Чернишова // Проблеми семантики слова, речення та тексту. – 2009. – Вип. 23. – С. 396–406.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

3. *Giovanni Paolo II. Il testo integrale del testamento* [Електронний ресурс] / Giovanni Paolo II // Repubblica. – 2005, 7 aprile. – Режим доступу : <http://www.repubblica.it/2005/d/sezioni/esteri/papa15/testamentopapa/testamentopapa.html>. 4. *Giovanni Paolo II. Rosarium Virginis Mariae: Esortazione apostolica* [Електронний ресурс] / Giovanni Paolo II. – 2002, 16 ottobre. – Режим доступу : http://www.vatican.va/holy_father_john_paul_ii/apost_letters/documents/hf_jp-ii_apl_20021016_rosarium-virginis-mariae_it.html. 5. *Giovanni Paolo II. Vita Consecrata: Esortazione apostolica post-sinodale* [Електронний ресурс] / Giovanni Paolo II. – [7-a ed.]. – Paoline Editoriale Libri, 2002. – 160 p. – Режим доступу : http://www.vatican.va/holy_father_john_paul_ii/apost_exhortations/documents/hf_jp-ii_exh_25031996_vita-consecrata_it.html. 6. *Messori V. Ipotesi su Gesù* / Vittorio Messori. – Torino : Società Editrice Internazionale, 1998. – 274 с. 7. *Іван Павло II. Богопосвячене життя: Апостольське післясинодальне повчання* / Іван Павло II : Пер. о. Порфірія Підручного. – Львів : Місіонер 1997. – 168 с. 8. *Іван Павло II. Заповіт* [Електронний ресурс] / Іван Павло II. – Режим доступу : <http://www.catholic-media.org>. 9. *Іван Павло II. Заповіт* [Електронний ресурс] / Іван Павло II : Пер. “Львівської газети” // Львівська газета. – 2005. – № 63 (629). – Режим доступу : <http://www.gazeta.lviv.ua/articles/2005/04/08/4279/>. 10. *Іван Павло II. Святий Розарій: Апостольське послання* / Іван Павло II. – К. : Кайрос, 2003. – 47 с. 11. *Messori V. Ipotesi pro Iesus* / Vittorio Messori : Пер. о. Лева Гайдуківського. – Львів : Свічадо, 1998. – 296 с.